

Wpływ programów odnowy wsi na aktywizację społeczności lokalnych w województwie pomorskim

Wprowadzenie

Rozwój obszarów wiejskich staje się obecnie kluczowym problemem, dotyczy bowiem 93,2% powierzchni Polski i prawie 14 810 tys. osób je zamieszkujących, co stanowi 38,8% ogółu ludności kraju. W przypadku województwa pomorskiego tereny wiejskie zajmują odpowiednio 94,0%, a zamieszkuje je 736,2 tys. osób, tj. 33,3% ogólnej liczby ludności regionu¹. Już porównanie tych wielkości (liczby ludności i powierzchni) wskazuje na specyficzną wagę przestrzeni, zwłaszcza gdy w grę wchodzi sprawy wsi.

Obszary wiejskie w województwie pomorskim, podobnie jak w skali całego kraju, charakteryzują się dużym zróżnicowaniem układów przestrzennych i funkcjonalnych, a ich stan ma istotne znaczenie dla warunków życia mieszkańców i dla możliwości gospodarowania, a co za tym idzie, również dla kierunków i tempa rozwoju. Generalnie jednak przeważają obszary o stosunkowo umiarkowanym poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego, gorszych możliwościach poprawy i trudniejszych uwarunkowaniach wzrostu gospodarczego, wymagające podniesienia poziomu i jakości życia. Jest to skutek odmiennych ścieżek rozwoju historycznego w skali lokalnej, regionalnej i krajowej, ewolucyjnie bądź rewolucyjnie zmieniających funkcje osiedli wiejskich (np. na terenach o dużym

¹ Bank Danych Regionalnych, GUS, 2007, www.stat.gov.pl z dnia 30.01.2009 r.

udziale własności uspołecznionej w rolnictwie), ich wewnętrzne struktury społeczno-gospodarcze oraz układy przestrzenne.

Istotnym problemem dotyczącym rozwoju obszarów wiejskich jest ich obecne opóźnienie cywilizacyjne w stosunku do analogicznych terenów w wielu krajach Unii Europejskiej. Dobrym przykładem problemów polskiej wsi w porównaniu z rozwiniętymi krajami UE jest udział zatrudnionych w rolnictwie zasobów siły roboczej, który w Polsce kształtuje się na poziomie 16–17% (Kłodziński 2007). Polityka rozwoju obszarów wiejskich, realizowana także w ramach programów odnowy wsi, ma zatem za zadanie sprostać nowym wyzwaniom związanym z koniecznością zróżnicowania funkcji ekonomicznych poprzez wprowadzenie nowych form zatrudnienia pozarolniczego oraz wspieranie systemu usług i wielu udogodnień dla różnych grup ludności zamieszkującej tereny wiejskie. Sprzyjać temu winny zmiany, jakie w ostatnich latach obserwuje się w polityce strukturalnej UE oraz utworzone fundusze, które stwarzają pewne możliwości finansowego wspierania inicjatyw wiejskich.

Źródła korzystnych zmian na obszarach wiejskich tkwią również w pełniejszym wykorzystaniu lokalnych zasobów i potencjałów, rozumianych jako materialne i niematerialne czynniki rozwoju. Na pierwsze, zdaniem K. Heffnera (2007), składają się elementy dziedzictwa kulturowego wsi, m.in.: układ osadniczy, typ zabudowy, a także infrastruktura techniczna i społeczna. Jej stan i użyteczność istotnie oddziałują na możliwości rozwojowe wsi. Do tej grupy zasobów zalicza się także kapitał ludzki, którego jakość i wielkość jest kluczowym czynnikiem rozwoju. W grupie zasobów niematerialnych wsi fundamentalnymi są te cechy społeczne mieszkańców, które związane są z doświadczeniem, umiejętnościami, przedsiębiorczością i wykształceniem, a często również innowacyjnością.

Osobnym zasobem wsi, który w istotny sposób nie tylko wpływa, ale często warunkuje realizację programów odnowy wsi jest jakość środowiska przyrodniczego (stopień zachowania naturalnych składników otoczenia, zakres degradacji poszczególnych elementów, możliwość zrównoważonego rozwoju itd.), kulturowego (np. tradycji, poczucia wartości, dziedzictwa kulturowego w skali lokalnej) i społecznego (np. więzi lokalne, otwartość na innowacje, kreatywność, aktywność indywidualna i zbiorowa itp.). Wśród priorytetów nowej polityki coraz większego znaczenia nabierają takie zjawiska jak: zachowanie żywotności obszarów wiejskich i różnorodność wsi, a także wielofunkcyjność i zrównoważony rozwój ekonomiczny, społeczny i kulturowy obszarów wiejskich, przyczyniający się do wzrostu ich spójności.

Generalnie coraz częściej uświadamiane są przez mieszkańców wsi potrzeby zmiany, konieczność poprawy jakości życia i potrzeby nowych możliwości rozwojowych, inicjujące i uaktywniające lokalne środowiska. Wśród licznych inicjatyw przekształceniowych wymienić można coraz bardziej widoczne przedsięwzięcia w ramach programów „Odnowy wsi”. Fakt ten podkreśla znaczenie działań na rzecz odnowy wsi w rozwoju obszarów wiejskich.

Na tle ogólnie zarysowanych problemów dotyczących obszarów wiejskich, celem podjętych badań jest przedstawienie pewnych osiągnięć programów odnowy wsi w zakresie zmiany oblicza wsi, wzrostu integracji społeczności lokal-

nych, poczucia odpowiedzialności za ich rozwój, a także wpływu programów na aktywizację społeczności lokalnych.

Inspiracją do podjęcia tematu są wcześniejsze badania dotyczące programów odnowy wsi w województwie opolskim (Wilczyński 1999), jak też ukazanie roli programów odnowy wsi w rozwoju obszarów wiejskich. W świetle tych założeń dążono również do precyzyjnego rozpoznania specyficznych cech programów w realizacji odnowy wsi w zakresie infrastruktury społecznej ze szczególnym uwzględnieniem edukacji i kultury, a także infrastruktury technicznej. Bezpośrednimi badaniami objęto 29 gmin wiejskich położonych na terenie byłego województwa śląskiego, które w nowym podziale administracyjnym wchodziły w skład województwa pomorskiego².

Dotychczasowe doświadczenia „Programu Odnowy Wsi”

Początki idei odnowy wsi w Europie Zachodniej sięgają lat 50. i 60. ubiegłego wieku. Wówczas to w rozwoju środowisk wiejskich dominowało myślenie i działanie według paradygmatu modernizacji (Kaleta 1992). W praktyce polegało to na „umiastowieniu wsi”, czyli przeniesieniu wzoru rozwoju miast na obszary wiejskie, zarówno w sferze infrastruktury, budownictwa, jak i krajobrazu, kultury i stylu życia. Działania te przyczyniły się do „umiastowienia” wielu wsi, co byłoby efektem pozytywnym, gdyby równocześnie nie następował zanik indywidualności i tożsamości wsi, degradacja jej kulturowego i przyrodniczego znaczenia. Przyjmuje się, że był to pierwszy etap odnowy wsi (Idziak 2004). Sposób myślenia o wsi jako o formie przejściowej do miasta, traktowanie jej jako obszaru problemowego oraz postrzegania przez pryzmat rolnictwa, funkcjonował długie lata w niektórych środowiskach, również wśród samych mieszkańców wsi. Paradoksalnie modernizacja wsi doprowadziła jednak do kryzysu obszarów wiejskich. Pęd do nowoczesności i racjonalności zdewastował krajobraz wiejski (oczka wodne, kępy drzew itd.), wyburzono stare budynki, zanikały pewne zwyczaje, np. okazje do wspólnych prac i spotkań, ludzie zaczęli opuszczać wieś, ponieważ zatrudnienie w rolnictwie drastycznie spadało. Pojawiły się wówczas europejskie ruchy odnowy wsi w formie organizacji, stowarzyszeń, grup badawczych, których działania koncentrowały się na ograniczeniu negatywnych zjawisk w przestrzeni społeczno-kulturowej i przyrodniczo-krajobrazowej wsi. Nie były to, zdaniem M. Bład (2005), spektakularne akcje, lecz raczej „miękkie” działania, takie jak: wystawy, spotkania, dyskusje, sympozja naukowe. Niemniej jednak wystarczyły one do zmobilizowania opinii publicznej i pobudzenia inicjatywy na rzecz zachowania tożsamości wsi. Działaniem

² Bezpośrednie badania terenowe, przeprowadzone zostały przez B. Szwałę w ramach przygotowanej w 2008 r. pracy magisterskiej, pt. „Program odnowy wsi na terenie byłego województwa śląskiego” pod kierunkiem E. Rydza w Zakładzie Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Turystyki Instytutu Geografii AP w Słupsku.

o największym zasięgu i stopniu organizacji stała się akcja przeprowadzona w latach 1987–1988 przez Parlament Europejski, nazwana „Europejską Kampanią na Rzecz Rozwoju Środowisk Wiejskich”. Przekazywanie idei odnowy wsi stało się impulsem do dyskusji na temat możliwości i kierunków rozwoju wsi i obszarów wiejskich. Celem tej kampanii było uświadomienie faktu, że odnowa wsi powinna równolegle rozwijać się na kilku płaszczyznach: w gospodarce, w architekturze, życiu społecznym i środowisku naturalnym. Przyjmuje się, że był to drugi etap ruchu odnowy wsi, obejmujący lata 1975–1994.

W trzecim etapie odnowy wsi, po 1994 r., opracowano *Strategię dla Wiejskiej Europy*. Modernizację wsi zastąpiono jej odnową, polegającą na przywróceniu wsi jej niepowtarzalnych zasobów i wartości, przy szczególnym podkreśleniu roli lokalnych społeczności, których zaangażowanie staje się podstawą procesów rewitalizacyjnych obszarów wiejskich. Większą wagę zaczęto przywiązywać nie tylko do odnowy zewnętrznego wyglądu wsi, ale i do odnowy duchowej jej mieszkańców. Zdaniem W. Idziaka (2004) poprzez realizowane projekty odnowy można równolegle motywować ludzi do tego, aby „*zamiast żyć koło siebie, żyli bardziej z sobą, by umacniać solidarność, by silniejsi dbali o słabszych*”. Te nowe impulsy prowadzące do mobilizacji i współpracy, wiary we własne siły, pobudzania optymizmu, mogą mieć duże znaczenie nie tylko w aktywizacji społeczności lokalnych, lecz także w pobudzaniu działań oddolnych na poziomie wsi, np. zakładanie parków, urządzenie placów wiejskich itp. Oddolność jest zatem pierwszoplanową cechą odnowy wsi, doprowadzenie do zaangażowania się liderów wiejskich na rzecz nowej idei jest często kluczową kwestią uruchomienia programu.

Czwarty etap odnowy wsi datuje się zasadniczo od 2000 r. i nawiązuje tematycznie do zrównoważonego rozwoju wsi oraz tworzenia wsi tematycznych (Idziak 2004). Te nowe impulsy rozwojowe płyną z opracowanego w 1996 r. zbioru zasad rozwoju obszarów wiejskich i odnowy wsi. Wskazuje on, że gospodarka, środowisko, rolnictwo, kultura, polityka społeczna wsi nie mogą być traktowane oddzielnie czy sektorowo. Wieś jest integralnym organizmem, nie można więc oddzielać twardych czynników rozwoju (inwestycje, przemysł) od miękkich (szkolnictwo, kultura, ekologia). Wieś, zdaniem M. Kłodzińskiego (2007), należy postrzegać całościowo, dążąc do tworzenia połączeń między wyżej wymienionymi dziedzinami.

Analizując ponad 25-letnie doświadczenia zachodnioeuropejskich programów odnowy wsi, można stwierdzić, iż przebiega ona dwoma nurtami. Pierwszy bierze początek w Niemczech, zwłaszcza w Bawarii, Badeni-Wirtembergii i Nadrenii-Palatynacie, drugi zaś w Dolnej Austrii. Zaznaczyć jednak należy, że pionierem odnowy wsi były Niemcy. Z uwagi na różnice w przeprowadzaniu procesów odnowy w tych krajach (uwarunkowane historycznie), można mówić o dwóch sposobach odnowy wsi: odgórnym – „bawarskim” oraz oddolnym – „dolno-austriackim” (Wilczyński 1999, Bład 2005). Trzeba jednak podkreślić, że pomimo pewnych różnic, oba sposoby zmierzają do wspólnego celu, jakim jest poprawa warunków życia na obszarach wiejskich oraz wywołanie zaangażowania mieszkańców w rozwój ich wsi.

W Polsce do 1997 r. pojęcie „odnowa wsi” było nieznane³. Najwcześniej upowszechnienie idei odnowy wsi w formie sprecyzowanego „Programu Odnowy Wsi” miało miejsce w województwie opolskim. Stąd jego wpływ na inne programy regionalne oraz ustalany na poziomie centralnym kształt wsparcia ze środków UE dla przedsięwzięć odnowy wsi. Zaznaczyć należy, że opolski program powstał pod wpływem inspiracji partnerskiego dla regionu opolskiego landu Nadrenia-Palatynat, a rozwijał się wspomagany doświadczeniami landu Dolnej Austrii.

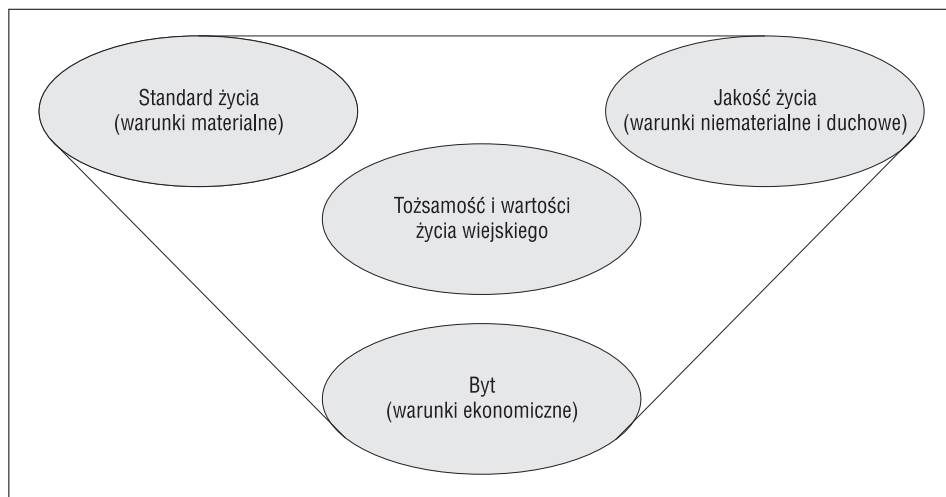
Rozpoczęte już w 1998 r. upowszechnianie pierwszych doświadczeń opolskiego programu odnowy wsi, zaowocowało w kolejnych latach zainicjowaniem odnowy wsi w województwach: pomorskim (2001), śląskim (2002) i kujawsko-pomorskim (2002). Jak dotychczas nie ma w Polsce krajowego programu odnowy wsi ani też jednego schematu działań, natomiast idea odnowy wsi upowszechniła się dzięki doświadczeniom województwa opolskiego. Dzięki nim, krajobraz programów i przedsięwzięć aktywizacji społeczności lokalnych końca lat 90., odwołujących się do zasobów własnych, jakimi dysponuje społeczność wiejska, został uzupełniony o doświadczenia rozwijających się obszarów wiejskich w Europie Zachodniej na przełomie lat 1970–1980. Również późniejsze pojawienie się w Polsce wsparcia dla przedsięwzięć odnowy wsi ze środków UE na lata 2004–2006 i jeszcze większej skali na okres 2007–2013, ma źródło w sukcesie opolskim, potwierdzone również działaniami z regionu pomorskiego (Kamiński 2008).

Odnowa wsi jest generalnie procesem polepszenia warunków życia mieszkańców wsi. Ze względu na fakt, że odnowa dotyczy zarówno dziedzictwa duchowego, kulturowego, jak i materialnego wsi, dość trudno sformułować jednoznaczną definicję tego procesu. Odnowa wsi jest efektem współdziałania mieszkańców, którzy chcą polepszyć swoje otoczenie przez zmiany: w infrastrukturze, usługach, architekturze, kulturze, życiu społecznym, edukacji, rolnictwie, przestrzeni, komunikacji itp. Odnowa wsi jest jednocześnie szansą na zmiany mentalności jej mieszkańców i powstrzymania procesu dezintegracji. Objawia się zarówno w gospodarce, architekturze, jak i życiu społecznym, kulturze i środowisku naturalnym. Jedną z prób wskazania przestrzeni oddziaływania odnowy podjął R. Wilczyński (2003), który określił ją czterema wymiarami:

- 1) warunki ekonomiczne wsi,
- 2) warunki materialne mieszkańców,
- 3) ich potrzeby pozamaterialne,
- 4) tożsamość wsi.

Mamy zatem do czynienia z procesem wielopłaszczyznowym, który integruje różne aspekty życia na wsi i przyczynia się do zharmonizowanego jej rozwoju. W programach odnowy wsi mocno akcentowana jest pozamaterialna

³ Poza wąskim kręgiem naukowców zajmujących się teoretycznymi zagadnieniami rozwoju obszarów wiejskich.

Ryc. 1. Model odnowy wsi w Polsce wg R. Wilczyńskiego (2007)

(duchowa i społeczna) strona realizowanych działań. Odnowa wsi jest procesem elastycznym, zmienia się w czasie i miejscu, dostosowuje do warunków, cech i potrzeb danego kraju, regionu i wsi.

Odnowa wsi została zaakceptowana jako idea, nie zaś konkretny zestaw działań zmierzający do przebudowy struktury obszarów wiejskich w myśl z góry określonych celów.

W upowszechnionym przez R. Wilczyńskiego (2007) i ogólnie akceptowanym modelu odnowy wsi (ryc. 1) kluczowymi obszarami są:

- kształtowanie warunków niematerialnych składających się na jakość życia⁴,
- poprawa standardu życia przez rozwój sfery materialnej⁵,
- poprawa bytu - uwarunkowań ekonomicznych⁶.

Rolę centralną, kluczową i spajającą odgrywa element tożsamości i wartości związanych z życiem wiejskim, czyli to, co na skutek historii dziedzictwa kulturowego i tradycji wyodrębnia wieś i jej społeczność, tworząc związki w obrębie wspólnoty i związek z miejscem zamieszkania.

⁴ Sfera relacji sąsiedzkich i międzyludzkich, uczestnictwa w życiu społeczności lokalnej, możliwości tworzenia i korzystania z oferty kulturalnej, edukacyjnej, wypoczynku, rekreacji oraz zaspokajania bieżących potrzeb bytowych.

⁵ Infrastruktura techniczna, obiekty w dyspozycji, substancja mieszkaniowa, urządzenia posesji.

⁶ Możliwości pracy i zarobkowania oraz związanego z tym inwestowania, a także pozyskiwania środków przez społeczność lokalną na wspólne cele.

„Pomorski Program Odnowy Wsi”

Województwo pomorskie, szukając sposobu aktywizacji rozwoju społeczno-gospodarczego obszarów wiejskich, postanowiło skorzystać z doświadczeń Opolszczyzny i wykorzystać ideę odnowy wsi do włączenia wiejskich społeczności w proces rozwoju lokalnego. W 2000 r. opracowano założenia pilotażowego „Pomorskiego Programu Odnowy Wsi” i wydzielono na jego realizację skromną kwotę 100 tys. zł z budżetu województwa. „Pomorski Program Odnowy Wsi” został wpisany w kontrakt wojewódzki, który uzyskał wsparcie z budżetu państwa na realizację strategii rozwoju regionu. Działania przygotowujące społeczności lokalne do wprowadzenia tego programu polegały na tygodniowych szkoleniach grupy liderów. Podczas szkoleń wypracowano dziesiątki różnego typu pomysłów na rozwój wsi. Już w 2001 r. zgodnie z założeniami programu ogłoszono konkurs wojewódzki dla mieszkańców sołectw zainteresowanych wyborem wsi do pilotażu. Akces zgłosiły 33 wsie z 24 gmin. Wybrano z nich 8 sołectw z 8 różnych gmin, które miały już doświadczenia we wspieraniu rozwoju wsi⁷. Wysokość dotacji, którą otrzymywała wieś na realizację projektu, wynosiła od 7 do 15 tys. zł, łącznie przeznaczono 80 tys. zł wsparcia.

W 2002 r. w „Pomorskim Programie Odnowy Wsi” uczestniczyło 95 wsi, a na granty przeznaczono 4,7 mln zł. Maksymalna wysokość grantu wynosiła 60 tys. zł. Już w następnym roku zainteresowanych uczestnictwem w programie było około 300 wsi. Granty otrzymało 150 wsi, na łączną kwotę 2,2 mln zł. (tab. 1). Uzyskany w 2004 r. fundusz pozwolił na realizację dalszych 114 projektów w 69 gminach na kwotę 2 mln zł. W kolejnych latach następował, w miarę upowszechniania idei „Pomorskiego Programu Odnowy Wsi”, systematyczny wzrost zarówno liczby zainteresowanych sołectw, jak i objętych programem. Systematycznie powiększała się również ogólna wysokość wsparcia przy stosunkowo niewielkich różnicach w zakresie wysokości kwotowej grantów. Zdecydowana ich większość mieściła się w przedziale od 30 do 60 tys. zł. W 2006 r. na realizację „Pomorskiego Programu Odnowy Wsi” przeznaczono 9,5 mln zł, dzięki której zrealizowano 288 projektów. Największa ich liczba dotyczyła modernizacji i wyposażenia świetlic wiejskich, remontu i modernizacji boisk sportowych, utworzenia placów rekreacyjno-wypoczynkowych i kawiarenek internetowych.

Podkreślić należy, że model „Pomorskiego Programu Odnowy Wsi” przechodzi coroczną modyfikację, doświadczenia kolejnych lat wykorzystywane są do wprowadzania zmian zarówno w zasadach, jak i kryteriach uczestnictwa. Konsekwentnie jednak utrzymywane były główne założenia programu, bez których straciłby on na wartości, a tym samym na popularności i autentyczności (Klawiter 2004).

⁷ Wybrane wsie to m.in.: Piaski – gmina Cewice, Niepogłędzie – gm. Dębica Kaszubska, Stare Gronowo – gm. Debrzno, Jamno – gm. Parchowo z byłego województwa śląskiego.

Tab. 1. Rozwój „Pomorskiego Programu Odnowy Wsi”

Rok	Liczba sołectw zainteresowanych uczestnictwem	Liczba sołectw objętych programem	Łączna wysokość wsparcia w tys. zł	Liczba przyznanych dotacji
2001	33	8	150	8
2002	107	107	4 770	95
2003	320	150	2 200	150

Źródło: Wilczyński (2004).

- Naczelną zasadą „Pomorskiego Programu Odnowy Wsi” jest fakt, że:
- a) był on realizowany z inicjatywy mieszkańców wsi; oni układali swoją lokalną strategię i listę projektów do realizacji;
 - b) mieszkańcy wsi odpowiadali za wdrożenie strategii rozwoju, pozyskiwali sponsorów do opracowania i wdrażania programu;
 - c) najważniejszym partnerem w realizacji programu odnowy wsi jest samorząd gminy, który wspiera go obligatoryjnie, merytorycznie i finansowo, jako zadanie własne, zgodnie z ustawą o samorządzie gminnym;
 - d) Zarząd Województwa Pomorskiego jako inicjator PPOW wspiera jego realizację merytorycznie i finansowo oraz odpowiada za przestrzeganie przyjętych założeń.

Innym ważnym zagadnieniem jest współfinansowanie projektu na poziomie gminy, które nie mogło być niższe niż 25% kosztów ogólnych projektu, w tym udział finansowy gminy nie mógł być niższy niż 15%. Mieszkańcy wsi, partnerzy i sponsorzy musieli zgromadzić brakujące 10% środków (Klawiter 2004).

Dotychczasowa realizacja przedsięwzięć w zakresie odnowy wsi w minionych sześciu latach dotyczyła m.in. poprawy wizerunku wsi (budowa placów, centrów wiejskich, ścieżek turystycznych itp.), zagospodarowanie parków, placów, zabytków, budowa alejek sportowych, chodników, parkingów, tworzenie kawiarenek internetowych i pracowni komputerowych. Przykładowo w latach 2004–2006 w województwie pomorskim w ramach realizacji „Sektorowego Programu Operacyjnego” *Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich 2004–2006* (SPO-ROL) w zakresie odnowy wsi oraz zachowania i ochrony dziedzictwa kulturowego zrealizowano 149 projektów, których całkowity koszt wynosił 27,5 mln zł. W podziale na kategorie najwięcej projektów dotyczyło szeroko rozumianej odnowy wsi (55), kolejnym – pod względem ilości projektów – jest zachowanie dziedzictwa kulturowego (49), natomiast do kategorii rozwoju instytucji kultury i oświaty zaliczono 43 realizowane projekty⁸. Inaczej przedstawiają się efekty rzeczowe realizowa-

⁸ Podsumowanie wdrażania Sektorowego Programu Operacyjnego. *Odnowa wsi oraz zachowanie i ochrona dziedzictwa kulturowego w latach 2004–2006*, Urząd Marszałkowski Województwa Pomorskiego, Departament Programów Rozwoju Obszarów Wiejskich, Gdańsk, 2009.

nych w latach 2004–2006 na terenie województwa pomorskiego przedsięwzięć w ramach odnowy wsi. Ilościowo najwięcej projektów (41) dotyczy odnowienia urządzeń sportowych. Znaczna liczba projektów (39) realizowana była w zakresie zarządzania terenów zielonych, parków, miejsc wypoczynku, placów zabaw. Spore środki przeznaczono w tym okresie na wybudowanie lub przebudowanie elementów małej infrastruktury turystycznej oraz rekreacyjnej, łącznie z systemami informacji wizualnej (15 projektów), a także ukształtowania centrów wsi (24 projekty). Mieszkańcy wsi coraz częściej zdają sobie sprawę z faktu, że na odnowie można zarobić, proces odnowy może wykreować nowe miejsca pracy dla mieszkańców. Klasycznym tego przykładem jest turystyka. Często turysta odwiedzający odnowioną wieś, może zostać obsłużony kompleksowo, np. w zakresie bazy noclegowej, gastronomicznej łącznie z lokalnymi produktami. Tego rodzaju wyzwania stoją przed mieszkańcami odnowionych wsi. Sposobem na zarabianie może być organizacja imprez, np. festynów, gier terenowych itp.

Każda wieś powinna mieć swoją ofertę (produkt, który może sprzedać), bo każda bez wyjątku posiada zasoby lokalne. Rolą animatorów i liderów jest pomoc w rozpoznawaniu zasobów, które pomogą wsi zaistnieć w nowej gospodarce. Cenna jest zatem odmienność produktu, osobliwe i nieszablonowe rozwiązania, których można doszukać się w każdej wsi.

Różnorodne programy wspierające proces rozwoju obszarów wiejskich wprowadziły w krwioobieg wsi województwa pomorskiego znaczące środki. Efektem tego jest m.in. „Program Odnowy Wsi”, który w latach 2000–2008 był współfinansowany z budżetu województwa pomorskiego, Kontraktu Wojewódzkiego i funduszy strukturalnych UE (SPO-ROL), doprowadził do zrealizowania 805 projektów w zakresie odnowy wsi na terenach wiejskich⁹.

Zaznaczyć należy, że przyjęty do wdrażania przez Urząd Marszałkowski Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007–2013, finansowany z Europejskiego Funduszu Rolnego na Rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFR-ROW) może przynieść na pomorską wieś kolejne środki z UE. Do województwa pomorskiego w ramach działań samorządowych może trafić nawet 140 mln euro. Najwięcej środków (ponad 50 mln euro) będzie do dyspozycji na projekty w zakresie gospodarki wodno-ściekowej, wytwarzania lub dystrybucji energii ze źródeł odnawialnych. Ponad 22 mln euro będzie można wykorzystać na programy w zakresie odnowy wsi, natomiast około 37 mln euro na wyodrębniony z programu LEADER – „Program Rozwoju Obszarów Wiejskich”¹⁰.

⁹ Materiały statystyczne, *Pomorski Program Odnowy Wsi*, Departament Rozwoju Obszarów Wiejskich, Urząd Marszałkowski Województwa Pomorskiego, Gdańsk, 2009.

¹⁰ Departament Programów Rozwoju Obszarów Wiejskich Urzędu Marszałkowskiego w Gdańsku, *Odnowa Wsi*, Gdańsk, 2009.

Odnowa wsi w praktyce społecznej

Liczne przykłady realizowanych projektów odnowy wsi wskazują, że ogólnie można je podzielić na dwie zasadnicze grupy¹¹:

- proste, charakterystyczne dla fazy inicjalnej i początkowego działania;
- kompleksowe w skali wsi, ważne z punktu widzenia rozwoju regionu, często podejmowane w fazie zaawansowanej i zwykle całościowo traktujące proces odnowy wsi.

W grupie pierwszej podejmowane przedsięwzięcia polegają na próbach zagospodarowania przestrzeni wspólnych całej wsi (np. placów zabaw, miejsc spotkań, skwerów), na porządkowaniu i urządzaniu otoczenia obiektów użyteczności publicznej, handlowej, gastronomicznych, poprawie i rozbudowie infrastruktury komunikacyjnej (np. budowie chodników, parkingów, oświetlenia ulicznego, utwardzanie ścieżek), społecznej (np. budowa lub adaptacja połączona z remontem obiektów na nowe funkcje), edukacyjnej (sale spotkań, wyposażenie pracowni komputerowych, kawiarenek internetowych), sportowej i wypoczynkowej (np. budowa lub modernizacja boisk sportowych z zapleczem, wyznaczanie szlaków turystycznych pieszych i rowerowych, zagospodarowanie kąpielisk itp.), na przywracaniu walorów użytkowych miejscom symbolicznym (np. izbom pamięci narodowej, kapliczkom i krzyżom przydrożnym, dawnym parkom) oraz remoncie obiektów zabytkowych.

Do drugiej grupy natomiast należą dokonania, które uwzględniają wizję całościowej wsi, które łączą charakterystyczne cechy poszczególnych miejscowości (np. rozwiązania dotyczące środowiska wodnego, układów zieleni, form zabudowy, funkcji gospodarczych, młyny wodne, budowle hydrotechniczne, wiatraki) lub ukierunkowują ich rozwój w nowej, wiodącej działalności (np. rozwój gospodarstw agroturystycznych, wsi tematycznych) lub też umożliwiają eksponowanie kapitału przyrodniczego (np. strefa wybrzeża ze Słowińskim Parkiem Narodowym) albo umożliwiają połączenie aktywności, przedsiębiorczości, kreatywności mieszkańców kilku miejscowości w realizację wspólnej idei w zakresie realizacji programów o charakterze ponadlokalnym, np. „Kraina w Kratę” w powiecie słupskim.

Dotychczasowe rezultaty inicjatyw podejmowanych w ramach programów odnowy wsi w województwie pomorskim należy uznać za sukces, jeśli je mierzyć np. budową lub adaptacją, połączoną z remontem oraz wyposażeniem obiektów publicznych pełniących funkcje kulturalne i edukacyjne (świetlice, domy kultury itd.), realizacją projektów związanych z kontynuowaniem tradycji społeczności lokalnych, urządzaniem placów zabaw, obiektów sportowych, kształtowaniem centrów wsi, urządzaniem terenów zieleni itd.

Z bezpośrednich badań terenowych, jakie prowadzono w 29 gminach wiejskich województwa pomorskiego w zakresie realizacji programów odnowy

¹¹ Podział przyjęto za K. Heffnerem (2007).

Tab. 2. Projekty zrealizowane w ramach programów odnowy wsi na terenie gmin byłego województwa śląskiego w latach 2001–2007

Gmina	PPOW	SAPARD	PHARE	PAOW	ZPORR	SPO	EFS	Leader+	Inne
Borzycuchom	3	-	-	-	-	-	-	-	-
Bytów	5	2	-	-	-	2	-	-	-
Cewice	6	-	-	-	-	1	-	-	-
Czarna Dąbrówka	5	-	-	-	-	-	-	-	-
Czarne	4	2	-	-	-	-	-	-	-
Człuchów	1	-	-	-	-	-	-	-	-
Damnica	1	-	-	-	-	-	-	-	-
Debrzno	6	3	-	-	-	-	-	-	-
Dębica Kaszubska	10	5	-	2	3	-	1	-	5
Główczyce	7	-	-	-	-	-	-	-	-
Kępice	3	-	-	-	-	-	-	-	-
Kobylnica	9	2	2	3	2	-	-	-	-
Koczala	4	-	-	-	-	1	-	-	-
Kończyglowy	3	2	-	-	-	-	-	-	-
Konarzyny	5	1	-	-	-	-	-	-	-
Lipnica	3	1	-	-	-	-	-	-	-
Miastko	5	3	-	-	-	-	-	1	3
Nowa Wieś Lęborska	4	-	-	-	-	-	-	-	-
Parchowo	9	-	-	-	-	-	-	-	-
Potęgowo	1	-	-	-	-	-	-	-	-
Przechlewo	5	5	-	-	1	4	-	-	-
Rzeczonica	3	-	-	-	-	-	-	-	-
Śląsk	5	-	-	-	-	1	-	-	-
Smoldzino	3	2	-	-	-	-	-	-	-
Studzienice	2	-	-	-	-	-	-	-	-
Trzebielino	2	1	-	-	-	3	-	-	-
Tuchomie	12	6	-	3	-	-	-	-	-
Ustka	5	1	-	-	-	-	-	-	-
Wicko	5	2	-	-	-	-	-	-	1
Ogółem	136	38	2	8	6	12	1	1	9

Źródło: Opracowanie własne, na podstawie „Wniosków o dofinansowanie” zrealizowanych przez Urzędy Gmin w latach 2001–2007, Szwaja (2008).

wsi wynika, że najwięcej projektów realizowanych było w ramach Pomorskiego Programu Odnowy Wsi (PPOW), programów: SAPARD, PHARE, Programu Aktywizacji Obszarów Wiejskich (PAOW) i Sektorowego Programu Operacyjnego (SPO) oraz projektów będących inicjatywą poszczególnych gmin (tab. 2).

Z ogólnej liczby 213 projektów realizowanych w ramach odnowy wsi na terenie 29 gmin aż 136, tj. 63,8% ogólnej liczby, zostało wykonanych w ramach „Pomorskiego Programu Odnowy Wsi”. Zjawisko to świadczy jednocześnie o dość dużym zaangażowaniu społeczności lokalnych w zakresie wykorzysta-

nia lokalnych zasobów, chęci zmian, aby wieś stała się ekonomicznie żywotna i piękniejsza, a z drugiej strony coraz wyraźniej postępującej integracji ludności wiejskiej w ramach województwa pomorskiego. Znaczny udział, około 18% ogólnej liczby projektów, realizowano w ramach przedakcesyjnego instrumentu wsparcia SAPARD współfinansowanego przez UE. W ramach SAPARD bezpośredni wpływ na rozwój obszarów wiejskich miały inwestycje w zakresie infrastruktury. Pozostałe działania realizowane w ramach tego programu przyczyniały się niewątpliwie do postępu w zakresie zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich.

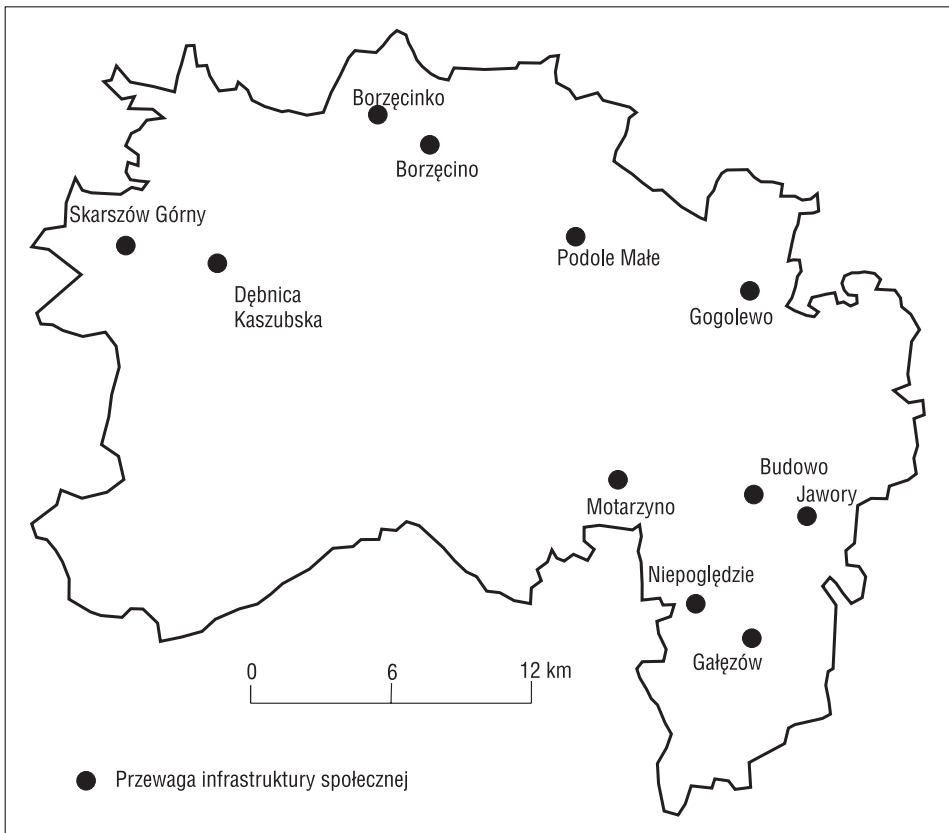
Wpływ na sytuację obszarów wiejskich badanych gmin miały także przedsięwzięcia realizowane w ramach „Sektorowego Programu Operacyjnego”, np. w gminie Bytów, gdzie w 2003 r. zrealizowano dwa projekty. Pierwszy z nich dotyczył budowy drogi gminnej na Osiedlu Leśna w Udorpiu (całkowity koszt projektu 534 tys. zł), w ramach drugiego projektu wykonano sieć wodociągową w miejscowości Niezabyszewo¹². Poza tym, na terenie gminy Trzebielino w ramach SPO zrealizowano w latach 2004–2006 trzy projekty: „Budowa Centrum Sportowo-Rekreacyjnego w Trzebielinie; etap I”, „Modernizacja i remont Instytucji Kultury w Trzebielinie” oraz „Serce Miszewa - remont świetlicy wiejskiej w miejscowości Miszewo”.

Działania w zakresie rozwoju infrastruktury społecznej należały do najczęściej realizowanych programów na terenie badanych gmin. Stanowiły one 79,0% ogólnej liczby projektów realizowanych w latach 2001–2007 na prezentowanym obszarze. Do urzeczywistnianych przedsięwzięć z tego zakresu należą m.in. projekty: „Zagospodarowanie byłych terenów PGR na cele rekreacyjno-wypoczynkowe”, które realizowane były na terenie 9 gmin, w tym m.in. projekt „Zamiast PGR-ów, era komputerów”, polegający na stworzeniu świetlicy z pracownią komputerową w Łabuni, gmina Cewice. Biorąc pod uwagę, że w byłym województwie śląskim sektor państwowy posiadał znaczny udział w ogólnej powierzchni użytków rolnych (56,0% ogólnej powierzchni), wszystkie przedsięwzięcia, które mają na celu ożywić miejscowości popegeerowskie, a „uśpionych” mieszkańców skłonić do większej aktywności, należy uznać za działania pożyteczne.

Badania, jakie prowadzono na terenie gmin: Damnica, Dębica Kaszubska, Słupsk czy Kobylnica wskazują, że w wielu wsiach zachodzą korzystne zmiany, które są wywołane procesem aktywizacji lokalnych społeczności. Jednak trzeba również zdawać sobie sprawę, że każde nowe obietnice rozdawnictwa, że szukanie winy „u kogoś innego” nie będzie sprzyjać tworzeniu postaw aktywnych. W realizacji projektów w zakresie infrastruktury społecznej na uwagę zasługują dość pospolicie realizowane przedsięwzięcia z zakresu małej infrastruktury turystycznej oraz rekreacji, porządkowanie i zarządzanie otoczenia obiektów użyteczności publicznej. Przykładowo w gminie Czarna Dąbrówka, w miej-

¹² Wnioski o dofinansowanie kierowane do Urzędu Marszałkowskiego Województwa Pomorskiego z gminy Bytów i Trzebielino w 2004 r.

sowości Kozy zrealizowano w latach 2003–2004 projekty o tematach: „Nasze ognisko – odrodzenie życia i kultury wsi i okolic” oraz „Nasz park – pierwszy krok do życia w zgodzie ze środowiskiem”. Realizacja projektów z zakresu infrastruktury społecznej szczególnie jest widoczna na terenie gmin: Ustka (np. kompleksowe wyposażenie świetlicy wiejskiej w Rowach), Smołdzino, Wicko, Bytów. Interesujące projekty z zakresu rozwoju infrastruktury społecznej zostały wykonane w wielu gminach położonych na Pojezierzu Bytowskim, m.in. w Dębicy Kaszubskiej, Czarnej Dąbrówce, a także w Głównych, Debrznie. Dotyczyły one głównie m.in. budowy świetlic, urządzania terenów zielonych i miejsc wypoczynku. Przykładowo na terenie gminy Dębica Kaszubska zrealizowano 11 projektów z zakresu odnowy wsi (ryc. 2). Dotyczyły one m.in. zagospodarowania centrum wsi: w Gogolewie, Podolu Małym, Borzęcinie i Jaworcu,

Ryc. 2. Projekty realizowane w ramach „Odnowy wsi na terenie gminy Dębica Kaszubska”

Źródło: Wnioski o dofinansowanie składane, przez Urzędy Gmin do Wojewódzkiego Zespołu ds. Wdrażania Pomorskiego Programu Odnowy Wsi, Szwaja (2008).

budowy wiatrolapu-poczekalni w budynku istniejącego ośrodka zdrowia oraz zagospodarowania centrum wsi w Dębnicy Kaszubskiej i Skaryszewie, a także realizacji projektu pt. „Zielona przedsiębiorczość 2003 na terenie sołectwa Gałęzów-Niepołędzie”. W trzech miejscowościach: Dębnicy Kaszubskiej, Borzęcinie, Motarzynie realizowane projekty były związane z modernizacją, odnowieniem, zagospodarowaniem terenu wokół Ośrodka Pomocy Społecznej, Gminnego Ośrodka Kultury i przedszkola. Interesujące były również przedsięwzięcia realizowane w ramach PPOW na terenie gminy Nowa Wieś Lęborska, np. projekt pt. „Sołeckie centrum sportu i rozrywki SAHARA” w Garczegorzu, „Oaza sportu i rekreacji w Lędziechowie” połączona z placem zabaw typu „Małpi Gaj”.

Liczne przykłady realizacji projektu ze środków PPOW czy SAPARD z zakresu infrastruktury społecznej dotyczą przedsięwzięć mających na celu permanentne edukowanie lokalnych społeczności wiejskich w zakresie wiedzy związanej z szacunkiem dla tradycji, a także poznanie architektury, zasad kształtowania krajobrazu, środowiska naturalnego itp.

Jeśli przyjrzeć się kilku przykładowym przedsięwzięciom odnowy wsi, podejmowanym w zakresie kultury i edukacji po 2002 r., to okazuje się, że w znacznym stopniu wpisują się one merytorycznie w scenariusze i inicjatywy popierane przez UE. W projekcie realizowanym w ramach programu PHARE w gminie Kobylnica przeprowadzono w latach 2002–2007 dwie cykliczne imprezy edukacyjne: „Kobylnickie więzi z Unią Europejską” w Gminnym Ośrodku Kultury oraz „Tradycje Ludowe w Zjednoczonej Europie” – we wsi Kwakowo. Z kolei w gminie Konarzyny realizowano projekt w ramach Kontraktu Wojewódzkiego polegający na odnowie Gminnego Ośrodka Kultury. W 2006 r. gminie tej przyznano również środki na dofinansowanie projektu pt. „Kultura i integracja w sołectwie Konarzyny”. Swoim zakresem projekt obejmował m.in.: zagospodarowanie boiska przyszkolnego, zagospodarowanie plaży przy jeziorze Bublik, remont kapliczki wiejskiej Matki Boskiej z 1899 r., zagospodarowanie placu zabaw przy boisku gminnym. W gminie Miastko zrealizowano w 2007 r. projekt pod nazwą „Ośrodek Kultury Wiejskiej Wsi Chlebowo” dotowany z PPOW.

Na uwagę zasługują również projekty realizowane w zakresie edukacji, np. w gminie Dębica Kaszubska, gdzie wdrożono projekt pt. „Edukacja przystankiem młodych ludzi” w ramach programu „Równość szans”. W gminie Główczyce natomiast wykonano projekt pod nazwą „Aktywizacja i wspieranie jednostek samorządu terytorialnego w zakresie udzielania uczniom pomocy materialnej o charakterze edukacyjnym”. W gminie Miastko zrealizowano projekt pod nazwą „Lokalna Grupa Działania Wrzeciono – źródłem aktywizacji społeczności lokalnej”. Projekty te finansowane były w ramach programu pilotażowego LEADER+. Działania tego typu pozwalają na wyrównywanie szans młodzieży wiejskiej w dostępie do różnych typów szkół, rozbudzenie zainteresowań, rozwijanie talentów itd.

Pozytywnie ocenić należy dotychczasowe rezultaty inicjatyw podejmowanych w ramach programu odnowy wsi w zakresie infrastruktury technicznej. Jeśli przyjrzeć się realizowanym przedsięwzięciom z tego zakresu po 2002 r., to na szczególną uwagę zasługują gminy: Dębica Kaszubska, Kobylnica i Tuchomie (tab. 3).

Tab. 3. Projekty zrealizowane w ramach programów odnowy wsi z zakresu infrastruktury technicznej na terenie byłego województwa śląskiego w latach 2001–2007

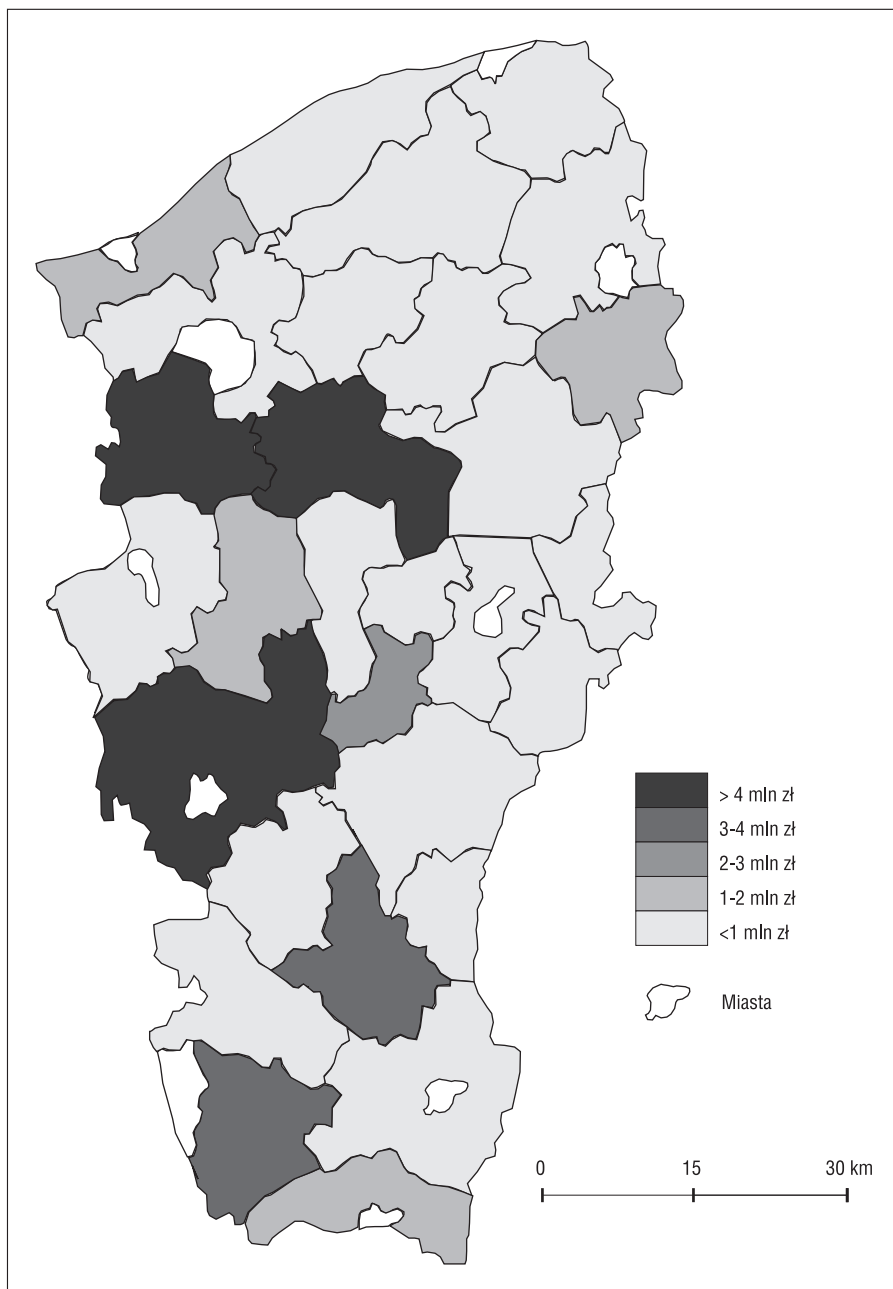
Gmina Community	PPOW	SAPARD	PAOW	ZPORR
Bytów	-	2	-	-
Czarne	1	2	-	-
Dębica Kaszubska	2	5	-	-
Kobylnica	2	1	-	2
Konarzyny	-	1	-	-
Miastko	-	2	-	-
Tuchomie	-	6	1	-
Ustka	-	1	-	-
Ogółem	5	20	1	2

Źródło: Opracowanie własne na podstawie „Wniosków o dofinansowanie” zrealizowanych przez Urzędy Gmin na terenie byłego województwa śląskiego w latach 2001–2007, Szwaja (2008).

Najczęściej działania w zakresie infrastruktury technicznej w latach 2001–2007 podejmowane były w ramach programu SAPARD (20 projektów) oraz Pomorskiego Programu Odnowy Wsi (5 projektów). W ramach programu SAPARD zrealizowano m.in. na terenie gmin: Czarne, Bytów, Dębica Kaszubska projekty dotyczące modernizacji i rozbudowy oczyszczalni ścieków, przebudowy dróg gminnych, sieci wodociągowej i sieci kanalizacyjnej. Podejmowane były również projekty w ramach Pomorskiego Programu Odnowy Wsi, a także Zintegrowanego Programu Operacyjnego Rozwoju Regionalnego i Programu Aktywizacji Obszarów Wiejskich, które dotyczyły rozwoju infrastruktury lokalnej (zaopatrzenie w wodę, uzbrojenie terenu pod inwestycje), a także w zakresie regionalnej gospodarki odpadami stałymi. Z badań, jakie przeprowadzono w 29 gminach województwa pomorskiego w latach 2001–2007 wynika, że największą ilość środków na realizację projektów w ramach odnowy wsi zostało przeznaczonych w gminach: Kobylnica, Dębica Kaszubska, Miastko, Czarne i Przechlewo (ryc. 3). Znaczny wpływ na wysokość pomocy przeznaczonej na realizację projektów w gminie miał fakt, że dotyczyły one w większości projektów realizowanych z zakresu infrastruktury technicznej.

Uwagi końcowe

Programy odnowy wsi reprezentują kierunek zmian polityki rozwoju obszarów wiejskich w określonych układach przestrzennych. Wskazują one konieczność kompleksowego działania, obejmującego różne aspekty pracy i życia na terenach wiejskich. Generalnie można przyjąć, że działania z zakresu odnowy wsi wspierają rozwój zrównoważony, a więc taki, który harmonijnie łączy potrzeby ekonomiczne, społeczne, kulturowe i środowiskowe. Przedsięwzięcia odnowy wsi ze względu na swoją różnorodność, pozwalają zachować różnorodność wsi, utrwalić ich tożsamość, wyrażoną zwłaszcza w dziedzictwie kulturowym. Odnowa

Ryc. 3. Wartość projektów zrealizowanych w ramach programów odnowy wsi na terenie wybranych gmin województwa pomorskiego w latach 2001-2007

Źródło: Wnioski o dofinansowanie składane przez Urzędy Gmin do Wojewódzkiego Zespołu ds. Wdrażania Pomorskiego Programu Odnowy Wsi, Szwaja (2008).

wsi pozwala także zachować żywotność obszarów wiejskich i pobudzić wzrost ich atrakcyjności jako miejsca pracy i zamieszkania. Przedsięwzięcia z zakresu odnowy wsi stanowią przykład formowania się społeczeństwa obywatelskiego, sprzyjają wyzwalaniu się inicjatyw oddolnych. Kilkuletnie doświadczenia odnowy wsi w Polsce wykazały, że lokalne społeczności z dużym zainteresowaniem przyjęły ten program, ponieważ daje on nadzieję na szybszy rozwój miejsca, w którym żyją. Po raz pierwszy też środki finansowe trafiają bezpośrednio do sołectw, co oznacza początek procesu decentralizacji w ramach gminy (Kłodziński 2006). Wieś przestała być miejscem „wstydlivym”, gorszym i niechcianym. Zainteresowanie mieszkaniem na wsi wzrasta od kilku lat, a mieszkanie na wsi stało się wręcz modą (Rydz 2004). Wyniki przeprowadzonych badań wskazują, że dzięki realizowanym programom w zakresie odnowy wsi poprawie ulega jakość i warunki życia mieszkańców terenów wiejskich.

Literatura

- Błąd M., 2005, *Znaczenie programów odnowy wsi w rozwoju obszarów wiejskich w Polsce*, [w:] A. Rosner (red.), *Uwarunkowania i kierunki przemian społeczno-gospodarczych na obszarach wiejskich*, IRWiR PAN, Warszawa.
- Falkowski J., Szemeta P., 2005, *Sukcesy i niepowodzenia w rozwoju obszarów wiejskich w latach 1989–2004 na wybranych przykładach*, [w:] B. Głębocki, U. Kaczmarek (red.), *Obszary sukcesu na polskiej wsi*, Studia Obszarów Wiejskich, 8, Komisja Obszarów Wiejskich PTG, Warszawa.
- Heffner K., 2007, *Fundamenty procesu przemian aktywizacyjnych na obszarach wiejskich*, [w:] M. Kłodziński, M. Błąd, R. Wilczyński (red.), *Odnowa wsi w integrującej się Europie*, IRWiR PAN, Warszawa.
- Idziak W., 2004, *Odnowa wsi – poradnik*, Fundacja Wspomagania Wsi.
- Jackowski A., 1981, *Typologia funkcjonalna miejscowości turystycznych (na przykładzie województwa nowosądeckiego)*, Rozprawy habilitacyjne, 53, Uniwersytet Jagielloński, Kraków.
- Kaleta A., 1992, *Podstawowe założenia odnowy obszarów wiejskich Europy*, [w:] M. Wieruszewska (red.), *Odnowa wsi między mitem a nadzieją*, IRWiR PAN, Warszawa.
- Kamiński R., 2008, *Aktywność społeczności wiejskich. Lokalne inicjatywy organizacji pozarządowych*, IRWiR PAN, Warszawa.
- Klawiter K., 2004, *Pomorski Program Odnowy Wsi*, [w:] *Materiały opracowane przez Urząd Marszałkowski Województwa Pomorskiego*, Gdańsk.
- Kłodziński M., 2006, *Aktywizacja społeczno-gospodarcza gmin wiejskich i małych miast*, IRWiR PAN, Warszawa.
- Liszewski S., 2001, *Osadnictwo regionu łódzkiego*, [w:] S. Liszewski (red.), *Zarys monografii województwa łódzkiego*, Łódzkie Towarzystwo Naukowe, Łódź.
- Morski F., 2004, *Odnowa wsi w województwie śląskim*, [w:] *Materiały opracowane przez Urząd Marszałkowski Województwa Pomorskiego*, Gdańsk.
- Ptaszycka–Jackowska D. (red.), 2007, *Polska przestrzeń turystyczna*, Prace Geograficzne, 117.

- Ptaszycka-Jackowska D., 1970, *Turystyka a krajobraz*, Architekt, 12.
- Rydz E., 2002a, *Wyposażenie infrastrukturalne obszarów województwa pomorskiego na wybranych przykładach*, [w:] E. Rydz (red.), *Zróżnicowanie przestrzenne obszarów wiejskich w aspekcie społeczno-demograficznym*, PAP, Słupsk.
- Rydz E., 2002b, *Bariery edukacyjne młodzieży wiejskiej*, [w:] J. Bański, E. Rydz (red.), *Problemy społeczne wsi*, Studia Obszarów Wiejskich, II, Komisja Obszarów Wiejskich PTG, Warszawa.
- Rydz E., 2004, *Współczesne przemiany na obszarach wiejskich w regionach nadmorskich*, [w:] J. Bański (red.), *Polska przestrzeń wiejska: procesy i perspektywy*, Studia Obszarów Wiejskich, 6, Komisja Obszarów Wiejskich PTG, Warszawa.
- Szwaja B., 2008, *Program odnowy wsi na terenie byłego województwa słupskiego*, Praca magisterska przygotowana w Zakładzie Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Turystyki Instytutu Geografii AP pod kier. E. Rydza, Słupsk.
- Wilczyński R., 1999, *Europejski program odnowy wsi – wykorzystanie w województwie opolskim doświadczeń Nadrenii-Palatynatu i Dolnej Austrii*, Wieś i Rolnictwo, 3.
- Wilczyński R., 2003, *Odnowa wsi perspektywą rozwoju obszarów wiejskich w Polsce*, Fundusz Współpracy i Krajowe Centrum Doradztwa Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich, Oddział w Poznaniu, Poznań.
- Wilczyński R., 2004, *Odnowa wsi w Polsce. Stan realizacji programów regionalnych*, [w:] *Pomorski Program Odnowy Wsi 2001–2003*, Gdańsk.
- Wilczyński R., 2007, *Specyfika opolskiego programu odnowy wsi*, [w:] M. Kłodziński, M. Błąd, R. Wilczyński (red.), *Odnowa wsi w integrującej się Europie*, IRWiR PAN, Warszawa.

Impact of village renovation programs on social involvement in Pomorskie Voivodeship

Summary

Rural areas in Pomerania, and in Poland in general, are characterized by substantial variability in terms of local development, living standards, and general economic opportunity. Areas that can be classified as less developed predominate in the region. Most of these areas had been owned prior to 1989 by state farms that, once liquidated, did not provide an exit strategy for local residents. The liquidation of state farms with no other industry to replace them, made living standards difficult to maintain and even more difficult to improve.

One means of alleviating this problem is a Village Renovation Program. The first such program was implemented in Opolskie Voivodeship in 1997 (Wilczyński 1999). The results of the program were not only material in nature but social as well. Social cohesion increased as did the local residents' level of responsibility for the area they live in. Each renovation program is carried out in a way that is compatible with the needs and wishes of local residents who then are able to take ownership of the changes produced and feel good about them.

The paper takes into consideration pioneering works by R. Wilczyński (2003, 2007) and K. Heffner (2007) and attempts to define the role of tangible and intangible factors within the scope of village renovation programs. Also introduced are the formative stages of the very concept of village renovation based on M. Błąd (2005).

The first tangible results of village renovation programs implemented around the city of Opole were characterized as early as 1998. This led to further interest in the concept in many different types of research circles. The result of this increased interest was the initiation of the village renovation program in the Pomeranian Voivodeship in 2001. The region took advantage of an opportunity created by so-called voivodeship contracts to push forward its village renovation strategy. Such contracts are awarded from state budget funds designed to be used for various purposes of regional policy. Figure 1 illustrates the general scheme of the village renovation concept. The most commonly found renovation programs in Poland include intangible and tangible components designed to improve the quality of life of people within a particular area. A key element of each program is the promotion of rural identity and values connected with rural life. The goal is to identify what makes a particular community unique in light of its history, cultural origins, traditions, as well as the special qualities that shape the relationships between a given community and its physical location (Wilczyński 2007).

The progress of selected village renovation programs in the Pomeranian Voivodeship is presented in the article based on available statistical materials, published and unpublished works from the Department of Rural Development Programs (Provincial Government of Gdańsk), as well as other research materials including works by Klawiter (2004) (Tab. 1). Several types of renovation programs have been identified. Fieldwork was carried out in 29 communities located in what used to be a part of the Słupsk Voivodeship. The discussion in the article takes into account social infrastructure (Tab. 2) as well as technical infrastructure (Tab. 3). Each program was evaluated in terms of its accomplishments. The following villages were identified as having made the most progress: Kobylnica, Dębica Kaszubska, Miastko, Przechlewo and Czarne (Fig. 2).

Research has shown that most Pomeranian communities are currently (2008) at the stage of developing physical infrastructure as part of the village renovation program. What has not yet happened and needs to happen is the propagation of the notion of a unique rural architecture that does not copy urban models. The most important achievement thus far, in social terms, has been the integration of local communities via common work efforts.

